

BOEKBEOORDEELING.

De gronden van de staats-, provinciale- en gemeente-inrichting van Nederland, door Mr. L. DE HARTOG, leeraar aan de hogere burgerschool te Haarlem. (*)
Leiden bij A. W. Sijthoff, 1866.

Als ooit de kritiek ligt, maar de kunst moeilijk mag worden geacht, dan geldt dit bij het schrijven van een hand- of schoolboek over onze staatsinstellingen. Vele zwarigheden van allerlei aard doen zich bij dien arbeid voor. Bij de nog kortstondige werking van de wet op het middelbaar onderwijs moet én bij de mondelinge voordragt én natuurlijk bij de bewerking van een leerboek al dadelijk de vraag rijzen: waar is de juiste grens? Welke is de meest geschikte methode?

De juiste grens en de geschikte methode. Naar mijn inzien moet hier de bedoeling van den wetgever geen oogenblik uit het oog worden verloren. De leerlingen op de hogere burgerscholen moeten geen cursus van Staatsregt doorloopen, waarvoor zij, zoowel door de hoeveelheid als de rigting en den aard hunner overige studiën, ten eenemale onvatbaar zijn. Daarentegen moeten zij gevormd worden tot nuttige, werkzame en goede staatsburgers, die het besef hebben van de hun als zoodanig opgelegde en door hen later te vervullen roeping. Zij moeten leeren inzien (wat ten onzent nog niet algemeen wordt gevoeld) dat de pligten van den burger jegens den Staat even heilig zijn als die jegens het huisgezin en den medeburger. Daartoe moet hun liefde tot het Vorstenhuis, liefde tot den geboortegrond, liefde voor het algemeen belang, liefde voor onze maatschappelijke instellingen worden ingeboezemd.

Men ziet waar ik heen wil. Ik wensch voornamelijk de kennis van al die banden, die den burger aan den Staat en wederkeurig den Staat aan den burger hechten, en bovendien zóóveel kennis van vroegere toestanden om de tegenwoordige juist en naar waarde te kunnen op prijs stellen. Wordt daar mondeling nu en dan eene

(*) Thans aan de Rijk's hogere burgerschool te Utrecht.

vergelijking met andere minder ontwikkelde Staten aan toegevoegd, dan zal de belangstelling verhoogd en de ingenomenheid met onze instellingen vermeerderd worden.

Bovenal moeten dus geest en bedoeling onzer instellingen aan de jongelieden duidelijk worden. Doch hier ligt een groote klip. Er behoort bij den leeraar een hooge mate van objectiviteit toe — en zonder deze dunkt dit onderwijs mij eer schadelijk dan nuttig — om onbevooroordeeld, onbevangen en zonder eenigen partijgeest den aard onzer staatsinstellingen uiteen te zetten. Zoo ergens, dan behoort op dit gebied op de hoogere burgerschool de meeste onpartijdigheid te heerschen. Staatsburgers, geen partijmannen moeten er gevormd worden. Wie dat voorbij zou zien, zou, naar mijn oordeel, een vergrijp plegen tegen Staat en jongelingen beiden.

Niet dat ik zou wenschen, dat de leerlingen automatisch slechts feiten en bepalingen leerden, niet dat ik zelfs eene beoordeeling onzer instellingen zou willen buitensluiten. Verre van daar; op den leeftijd, waarop jongelieden aan onze hoogere burgerscholen de staatsinstellingen hooren ontwikkelen, vergenoegt de geest zich niet meer met dorre opgaven, maar toch is hij niet rijp genoeg om kritiek over de kritiek te kunnen oefenen. Zijn er onderscheiden meeningen over een belangrijk punt, men stelle die naast elkander, bespreke ze en late de conclusie aan den leerling over. Behandelt men b. v. de wijze van zamenstelling der Eerste Kamer, dan bepale men er zich niet toe (zoo als de heer de Hartog, bl. 25) om die af te keuren, maar stelle daarnevens de redenen, die den grondwetgever hebben geleid om die wijze van verkiezing zóó en niet gelijk aan die van de Tweede Kamer in het leven te roepen.

Deze opmerking brengt mij van zelf op het boek van den heer de Hartog, dat, gelijk uit de weinige woorden waarin ik mijn denkbeeld over dit vak van onderwijs nederlegde, blijken zal, niet gansch en al aan mijn verwachtingen heeft voldaan, ofschoon ik dadelijk hulde breng aan al het goede, dat hij er in zamenbragt. Te minder aarzel ik mijne gedachten onbewimpeld uit te spreken, omdat de schrijver zelf, meer dan iemand anders, de overtuiging moet hebben, dat ik zijn werk met groote vooringenomenheid én uit hoofde van den aard van het boek én uit hoofde van zijn persoon ter hand nam. Bovenal zeg ik onbeschroomd mijne meening, omdat de schrijver, zoo hij in mijne zienswijze mogt deelen, later zeer ligt gelegenheid zal vinden om hier en daar aan te vullen en te verbeteren.

Vooreerst missen wij op zeer vele plaatsen eene korte verge-

lijking met vorige toestanden. Misschien is dat wel een gevolg van de zienswijze des S., die ik volstrekt niet beëam, dat „de thans geldende grondwet *eigenlijk nog dezelfde* is die gemaakt is bij de oprichting van het koninkrijk der Nederlanden in 1815” en dat de grondwet van 1848 niets meer is dan eene „aanmerkelijke herziening” van die van 1815. In mijn oog staat de grondwet van 48 tot die van 15 in ongeveer dezelfde verhouding, als die van 15 tot de instellingen van de Republiek der Vereenigde Nederlanden. Om *diezelfde* grondwet te kunnen verkrijgen moest een revolutie uitbarsten en een Vorst zijn troon zien in duigen vallen. De wijsheid en de vaderlandsliefde van koning Willem II deden de grondwetsherziening in 1848 met rust en kalmte voltooijen. Maar dat neemt niet weg, dat de groote Europesche gebeurtenissen van dat jaar op de wijziging en op de verandering (in vele opzigten) onzer Staatsinstellingen een beslissenden invloed hebben geëoefend. Uit dāt oogpunt beschouwd is een korte historische ontwikkeling van ieder onderdeel onzer grondwet gansch niet overbodig.

In de tweede plaats vinden wij wel hier en daar de redenen opgegeven, die den Grondwetgever tot het vaststellen van sommige bepalingen hebben geleid, doch op vele andere punten (en zelfs belangrijke) ontbreken die motieven. En toch is de opgave daarvan juist het middel om de bepalingen zelve in hoofd en gemoed der leerlingen te doen wortel vatten.

Eindelijk had ik gaarne in een algemeen hoofdstuk gezien eene korte ontwikkeling van het constitutionele staatsleven, of wil men liever, eene algemeene beschouwing omtrent het verband, waarin al de bepalingen van de Grondwet tot elkaër staan. Met andere woorden de *morale en action*. Als de onderscheidene deelen van het groote staatsligchaam op zich zelve bekend zijn, dan wenschte ik die bijeengevoegd te zien, er een zamenhangend geheel van gemaakt te hebben, en de leeraar behoeft juist nog geen Prometheus te zijn, om dat beeld voor het oog van den jongeling te bezielen en het levend en werkend voor hem te doen optreden.

Laat ons, na deze algemeene opmerkingen, nu nog een oogenblik bij enkele bladzijden stilstaan. Sontijds is het bij de lezing van het boekje mij voorgekomen, als of de kundige Schr. met eenige overhaasting is te werk gegaan. Daaraan schrijf ik de onnaauwkeurigheden toe, die vaak voorkomen en die, vooral in een voor jongelingen bestemd leerboek, toch zoo veel doenlijk, moeten vermeden worden.

Het heeft mijne verwondering getrokken, dat op bl. 8 en 9,

waar de redenen worden ontwikkeld, waarom in verschillende landen deze of gene bestuursvorm zich heeft gevestigd, waarom ons koninkrijk beantwoordt aan den eisch van „nationaliteit”, met geen enkel woord melding wordt gemaakt van de gelijkheid van „taal”. De taal toch is gansch het volk, en al het geschrijf van sommige Fransche dagbladen op dit oogenblik tegen België zou moeten verstommen, als men niet juist op het aambeeld konde slaan, dat België, uithoofde van zijn „taal”, geen afzonderlijke „nationaliteit” vormt.

Minder juist komt mij op bl. 15, waar over het regt van godsdienstvrijheid wordt gehandeld, de uitdrukking voor „ieder kan daarover vrijelijk zijne meeningen hebben.” Art. 164 der Grondwet geeft veel meer: niet alleen het „hebben” maar het „belijden” zijner godsdienstige meeningen met volkomen vrijheid. Het „hebben” van eene meening kan bovendien door geene Grondwet ter wereld worden verboden of voorgeschreven. Gedachten zijn tolvrij of, zoo als het strafregt zich uitdrukt: *cogitationis nemo poenam patitur*. Maar juist in het „belijden” ligt het grondwettig regt. Daarin ligt ook het onderscheid tusschen deze en de vorige Grondwet. De hoogleeraar de Bosch Kemper heeft dit kort en krachtig aangetoond op bl. 157 zijner uitstekende handleiding. „De tegenwoordige Grondwet beschermt de vrijheid van het *belijden*, waaronder verstaan wordt het openbaren zijner godsdienstige meeningen, bij monde, bij geschrifte, bij daden.”

Op bl. 18 stuit ik op twee ongelukkig gekozen uitdrukkingen: vooreerst, dat wij ons „*met het uiterlijke wezen, zoo van den Koning als van de vertegenwoordiging bekend moeten maken.*” Daartoe zal men voor het eerste slechts een gulden of een rijksdaalder behoeven aan te zien en zou men zich voor het tweede photographiën moeten trachten aan te schaffen. Maar in de tweede plaats (en dat is van meer belang) lees ik, dat „de Grondwet verklaart, dat de Kroon opgedragen blijft aan het huis Oranje Nassau en *daardoor berust* in de gebeurtenissen van 1813.” Wij „berusten” in iets wat wij wel anders zouden wenschen maar waartegen wij niets kunnen doen. Dat is voorzeker Schr’s meening niet geweest. Zijne wetenschap, hoe zeer het Huis van Oranje met onze nationaliteit is geïdentificeerd en zijne gehechtheid aan dat Stamhuis strekken mij ten waarborg, dat het woord slechts ongelukkig gekozen is. Maar voor den leerling, die het boek in handen krijgt, verdient het allezens toelichting.

Op bl. 20 lees ik dat „de voogdij wordt gevoerd door meerdere

voogden, onder welke, *zoo mogelijk*, eenige leden van het Koninklijk Huis." De woorden „*zoo mogelijk*” zijn buiten de Grondwet.

Zeer onduidelijk komt mij op bl. 21 het volgende voor: „Het inkomen des Konings bestaat uit een *onveranderlijk* en een *veranderlijk* gedeelte. Het *eerste* komt uit de opbrengst der daartoe bestemde staatsdomeinen, het *andere* bestaat uit eene jaarlijksche geldelijke uitkeering, die bij elke nieuwe troonsbeklimming door de wet geregeld wordt.” Liever zou ik het omgekeerde zeggen: de inkomsten uit het Kroondomein zijn *veranderlijk*, de jaarlijksche wettelijk bepaalde uitkeering is *onveranderlijk*, tenzij de Schr. van oordeel mogt zijn, dat de wet, die het inkomen der Kroon regelt, tijdens het leven van den Koning, even als iedere andere wet, voor willekeurige verandering vatbaar is. Deze meening ben ik niet toegedaan. Volgens de Grondwet is 's Konings inkomen, bij de wet eenmaal vastgesteld, onveranderlijk gedurende zijne regering: maar de opbrengst der Kroondomeinen zal natuurlijk in de verschillende jaren verschillend zijn.

Met de beschrijving van het karakter der Eerste Kamer (bl. 22) is de Schr. wel wat cavalièrément omgesprongen. Is het genoeg te zeggen dat „de Eerste oefent eenigzins contrôle uit over de besluiten der Tweede?” En zal eene ruimere uitwerking niet ook vooral dáárom noodig zijn, omdat later het regt van amendement, van initiatief, van enquête uit het verschillend karakter der beide Kamers zal moeten worden verklaard?

Is dit te weinig, te veel is zeker op bl. 23 de uitweiding over de gebreken der kieswet en het zeer onvolledige plan tot verbetering dier wet. Gaat men de jongelieden *de iure constituendo* onderhouden, dan overschrijdt men de grens verre en verwekt bij hen een schromelijke verwarring.

Tot mijne verbazing vind ik onder de verbeteringen niet opgenomen, dat men op bl. 24, regel 15 v. b. in plaats van *Julij* moet lezen: *Junij*. De Schr. weet toch dat de periodieke verkiezing voor leden van de Tweede Kamer den tweeden Dingsdag in Junij (en niet Julij) plaats heeft, maar *dergelijke* onnaauwkeurigheden mogen in geen leerboek gevonden worden.

Even zoo is onnaauwkeurig (bl. 22) dat het stembureau is zamengesteld uit „den Burgemeester” en twee raadsleden. Art. 42 der Kieswet spreekt van „den Voorzitter van den Gemeenteraad of dengeen die hem vervangt.”

Het heeft mijne opmerkzaamheid getrokken, dat op bl. 25 de onvereenigbare betrekkingen met het lidmaatschap der Staten-

Generaal niet genoemd worden, en nog meer dat de reden dier onvereenigbaarheid niet wordt opgegeven. Door de aandacht der jongelieden daarop te vestigen leeren zij het verband en de betrekkingen, die tusschen de verschillende collegiën bestaan. Alleen wordt de reden opgegeven, waarom hij, die een bezoldigd staatsambt aanneemt (de Schr. vergeet dat ook hij die *bevordering* in de staatsdienst erlangt en lid van de Kamer is, zich aan herkiezing moet onderwerpen) als lid van de Staten-Generaal moet aftreden. Zou echter onder die redenen niet moeten vermeld zijn, dat de kiezers moeten kunnen beoordeelen of er ook tusschen zijne benoeming en zijne handelingen als Kamerlid eenig onbehoorlijk verband bestaat?

Op bl. 27 vind ik weder een groote onnaauwkeurigheid. Volgens den Schr. zou het stenografisch verslag der kamerzittingen openbaar worden gemaakt in „*het Bijvoegsel der Staatscourant*.” Hij zelf weet dat dit niet zoo is, maar dat het *Bijblad tot de Staatscourant* daartoe dient. Maar zullen de jongelieden het nu niet onnaauwkeurig leeren, dan moet hun aandacht er op gevestigd worden. Gaarne had ik ook de bijvoeging gezien dat de zitting met gesloten deuren *comité: generaal* wordt genoemd, daar die uitdrukking dikwijls voorkomt en het mij gebleken is, dat velen niet weten wat zij beteekent.

Waarom op bl. 28 wordt aangeteekend dat „het aantal en de wijze van verdeeling dier (ministeriële) departementen geheel aan den Koning is overgelaten” en niet voorep wordt gesteld dat benoeming en ontslag van ministers een praerogatief is van de Kroon begrijp ik niet juist.

De Schr. vat art. 105 der Grondwet in dien zin op. (bl. 29) dat de Koning door eene commissie „mondeling een voorstel aan de Tweede Kamer” zou kunnen laten doen. Mij is het niet regt duidelijk. Het *geschreven* wetsvoorstel moet, dunkt mij, worden ingediend hetzij door een koninklijke missive hetzij door een koninklijke commissie; maar hoe de Staten-Generaal over mondelinge voorstellen zouden kunnen beraadslagen is mij niet regt helder.

De loop die een wetsvoorstel neemt is evenmin (bl. 29) naauwkeurig omschreven. Waarom het „voorloopig verslag, de memorie van beantwoording, de mogelijke nota van wijzigingen, het eindverslag” niet bij name worden genoemd, waarom met geen woord van de „centrale sectie” melding wordt gemaakt, begrijp ik niet. Dit zijn juist zaken, die iedereen moet weten, wil hij in onzen tijd op den naam van beschaafd mensch aanspraak kunnen maken.

Op bl. 30 worden de onderwerpen genoemd, waaromtrent alleen

den Koning het regt van initiatief toekomt, met uitsluiting van de Tweede Kamer. De Schr. voege in een tweeden druk hierbij: „en tot het indienen der jaarlijksche begrootingswetten (Gw. art. 120).”

Uit vrees voor al te groote uitvoerigheid zal ik niet in eene breede uiteenzetting treden hoe de Schr. (bl. 37) de uitvoerende magt des Konings met Diens opperbestuur verwart en als 't ware identificeert; hoe onjuist (t. z. p.) zijne bepaling is van het regt van gratie als hij het voorstelt als „het doen ophouden van de werking eener veroordeeling tot straf”, even als of geen partiëele gratie en commutatie mogelijk waren; hoe hij 's Konings grondwettig regt van de munt, als van ondergeschikt belang, met kleine letters, vlak onder de tractaten, waarmede het niets gemeen heeft, als 't ware wegmoffelt (bl. 38). Liever willen wij den schrijver vragen, waar hij in de Grondwet gelezen heeft dat de Staten-Generaal ooit „een direct aandeel hebben in de uitoefening der koninklijke macht?” (bl. 45). Volgens den Schr. zou, in het geval van art. 42 der Grw. het Koninklijk gezag worden waargenomen, „door den Raad van State, de hoofden der ministeriële departementen en de Staten-Generaal in dubbelen getale bijeen geroepen.” De kundige Schr. leze nu eens à tête reposée art. 47 der Grondwet, overwege welke „vergadering” daar, in verband met art. 42, wordt bedoeld en zegge dan, of zulk een blunder in een leerboek mag worden aangetroffen.

Op bl. 46 doet de Schr. het voorkomen alsof alleen in de beide gevallen door hem opgenoemd het indienen van *credietwetten* zou te pas komen. De jongste gebeurtenissen ten onzent bewijzen genoegzaam, dat dit ook onder andere omstandigheden kan plaats hebben.

Ofschoon ik gaarne erken, dat de uiteenzetting van de zegel-, registratie-, hypotheek-, en successie-belasting hare eigenaardige bezwaren heeft tegenover jongelieden die geene regtsgeleerde studiën hebben gemaakt, meen ik toch dat de omschrijving van den oorsprong, het doel en den aard dier belastingen naauwkeuriger had kunnen en behooren te zijn, dan wij die op bl. 49 aantreffen; terwijl de definitie van „*accijnsen als belastingen geheven op de voortbrenging of het verbruik van waren*” bijna onverstaanbaar is. Als Schr. op bl. 53 de volgorde der hoofdstukken der Staatsbegroting (sedert 1863) opgeeft, moest hij dan er niet op wijzen, dat de plaats van het toenmalige hoofdstuk III B en IV B afhankelijk zal zijn (hoezeer in strijd met den geest der Grondwet!) van de godsdienstige gezindheid der Ministers?

Het achtste hoofdstuk, over de Justitie, is, dunkt mij, wat zeer kort en oppervlakkig behandeld. Had de Schr. ook al weinig gewigt gehecht aan eene breedere ontwikkeling van dit onderwerp, dan toch had hij, naar onze bescheiden meening, wat langer bij den werkkring van den Hoogen Raad, als politieken regter, en bij de wijze van benoeming zijner leden, moeten stilstaan. Op bl. 62 lees ik: „voor misdrijven staat de militair voor den krijgsraad en voor het Hoog Militair Gerechtshof te recht.” Is dat niet weder zeer onnaauwkeurig en bovendien is het *in alle gevallen* waar?

Zeer ongelukkig komt mij (bl. 66) de bepaling van middelbaar en hooger onderwijs voor. Als Schr. zegt dat „het Hooger Onderwijs omvat (?) de eigenlijk wetenschappelijke vorming, alsmede de opleiding tot die beroepen, *voor wier uitoefening eene wetenschappelijke richting noodig is,*” bedoelt hij daarmee dan, dat het middelbaar onderwijs *geen* wetenschappelijke vorming, *geen* opleiding tot beroepen, die *wetenschappelijk* onderwezen moeten worden, beoogt? Ik kan het naauwelijks gelooven. Daarmede zou het doemvonnis over de hoogere burgerscholen, de polytechnische school enz. voor goed geveld zijn.

Doeh genoeg om aan te toonen, dat de arbeid van den heer de Hartog hier en daar nog wat te wenschen overlaat. Het lust mij niet met de pen in de hand iedere bladzijde te doorloopen. Misschien zou ik dan nog op menige vergissing, op menige leemte te wijzen hebben. Of zijn de hoofdstukken b. v. over den Waterstaat, over het armwezen, over Nederlandsch Indië, niet stiefvaderlijk behandeld? Is de Schr. zelfs met het nalezen van zijn arbeid niet wat overhaast te werk gegaan, zoodat wij somtijds verwezen worden naar artikelen, waarin de stof, waarover Schrijver spreekt, in het geheel niet behandeld wordt, b. v. op bl. 59 waar over 's lands verdediging gesproken wordt en verwezen wordt naar de artt. 145 en 156 der Grondwet, die over de Justitie handelen, in stede van naar de artt. 177 en 178 der Grondwet. Dat alles bewijst, dunkt mij, voldoende, dat bij de bewerking van Schrijvers boek niet voortdurend die rust, die kalmte en die bedaardheid hebben voorgezet, die bij de bearbeiding van zulk een stoffe een onmisbaar vereischte zijn.

Maar mag ik nu hiermede de pen uit de hand leggen? Voorzeker neen. Ik ben geen voorstander van die kritiek, welke alleen afbreekt, maar ook niet tevens opbouwt. Heb ik hier en daar opmerkingen gemaakt, dan geschiedde het in de hoop, dat de kundige Schr., indien hij er zich mede vereenigt, later de feilen zou

kunnen verbeteren, de leemten aanvullen, die zijn boekje nog ont-sieren. Maar dat neemt niet weg, dat ik zijn handboek, mits door een zaakkundigen gebezigd, voor het middelbaar onderwijs bruikbaar acht. Zeker komt den heer de Hartog de lof toe van den eersten stoot te hebben gegeven. Hij heeft het eerst een rijk terrein ontgonnen, en de zucht om toch vooral daarbij de eerste te zijn heeft hem weggesleept. Ook den juisten vorm heeft hij m. i. getroffen door kort en bondig het noodige met groote letters zamen te vatten en datgene, wat meer bijzaak scheen, met kleinere letters onder de verscheidende zinsneden te plaatsen. Over den omvang nu van dat „noodige” en die „bijzaken” kan zeker worden getwist, ook omtrent de wenschelijkheid der door hem gebezigde volgorde kan verschil van meening bestaan — het is, naar mijne wijze van beschouwing, onloochenbaar, dat de door hem gekozen vorm voor een leerboek juist is. Later heeft de heer Mr. Lenting een schets van het Nederlandsch Staatsbestuur geleverd, die ik als leerboek moeilijk te gebruiken acht, maar als leesboek in de handen van al onze jongelingen, die op de hoogere klassen der burgerschool onderwijs genieten, zou willen zien. Evenmin is de „handleiding” van den hoogleeraar de Bosch Kemper voor leerboek bestemd of daartoe bruikbaar, terwijl het daarvan gemaakte uittreksel wat al te skelet-achtig is, en den leerlingen juist daardoor weêrzin inboezemt. De heer de Hartog heeft den waren vorm getroffen voor een schoolboek en daarom zou ik wel wenschen, dat een tweede druk van zijn arbeid kon verschijnen, waarbij hij ten aanzien der onnaauwkeurigheden het: non bis in idem in toepassing zou willen brengen, en waardoor dan een goed handboek zou worden verkregen, waaraan onmiskenbaar behoefte bestaat. Dat dit geschiede, dat de kundige Schr. lust moege gevoelen tot zoodanige gedeeltelijke verandering en omwerking, wensch ik van harte in het belang van het middelbaar onderwijs.

's Hage, Januarij 1867.

Mr. JAC. VAN GIGCH.

